

TERUG VAN WEGGEWEEST

OVER DE LOTGEVALLEN VAN EEN LEIDSE FAMILIE EN HAAR BIJBEL

KEES WALLE

In vroeger eeuwen was de bijbel niet alleen een bron van troost en godsvrucht, maar diende het meest gelezen boek ook vaak als familieregister. Het was gebruikelijk om op de voorste schutbladen de huwelijksdatum te vermelden, evenals de gegevens omtrent geboorte, doop en overlijden van de kinderen. Wanneer de ouders stierven werd de bijbel doorgegeven aan een volgende generatie die de familieberichten noteerde. Die generatiewisseling is doorgaans goed te zien aan de plotselinge overgang naar een ander handschrift. Meestal waren het de oudste zoon of andere mannelijke dragers van de familienaam die het register voortzetten; pas wanneer die ontbraken werd de taak door een dochter overgenomen. Was die dochter echter gehuwd, dan veranderde de geslachtsnaam en vervaagde de herinnering aan de oorspronkelijke bezitters. In dergelijke gevallen werden de levensberichten voortaan opgetekend in de familiebijbel van de echtgenoot. Afgezien van slijtage raakten op die manier veel bijbels in onbruik en is er ongetwijfeld historische informatie verloren gegaan.

Een opmerkelijke Leidse familiegeschiedenis

Maar soms duiken er onverwacht exemplaren op. Dat was ook het geval met de bijbel van de Leidse familie Van der Steen. Het boek dat in 1838 uit de Sleutelstad verdween, is weer terug van weggeweest en bevindt zich thans opnieuw in Leids bezit. Met behulp van de bronnen in het stadsarchief was het niet alleen mogelijk om de informatie van het geslachtsregister te verifiëren, maar lukte het ook om die aanzienlijk aan te vullen. In enkele gevallen gold het omgekeerde en voegen de mededelingen uit de familiebijbel biografische kennis toe aan informatie uit openbare archieven. Het belang van dergelijke ‘bijbelse’ bronnen kan zelfs het niveau van specifiek onderzoek overstijgen. Zo kunnen de zeer nauwkeurig vermelde geboortetijdstippen in het familieregister vergeleken worden met de gegevens uit kerkelijke doopboeken. Op die manier kan worden nagegaan of en hoeveel de data van geboorte en doop, in dit geval bij de Nederduits Gereformeerde Leidenaars, uiteenlopen.¹

Het onderzoek voor dit artikel heeft geleid tot de reconstructie van een opmerkelijke Leidse familiegeschiedenis. Blijdschap om de geboorte van nakomelingen, verdriet bij sterfgevallen, verontwaardiging om een verbroken huwelijksbelofte, maar ook een aangrijpend ‘egodocument’ over het verlies van een kleindochter als gevolg van de Buskruitramp in 1807 zijn de belangrijkste ingrediënten van het hierna volgende verhaal. Het is de geschiedenis van een familie die, van eenvoudige komaf, zich maatschappelijk wist op te werken en er in slaagde om via huwelijksverbintenissen tot de vermogende middenklasse door te dringen. Maar aan het begin van de 19^e eeuw zijn de laatste Van der Steens, hoewel nog statusbewust, in materieel opzicht ‘terug bij af’ en verarmd. In die zin loopt de familiegeschiedenis opvallend parallel met de Leidse stadsgeschiedenis: opkomst, welstand en verval.

De Statenbijbel van de familie Van der Steen

De familie Van der Steen bezat een Statenbijbel. Of beter gezegd: men bezat een bijbel in de Statenvertaling, waarvan de totstandkoming in 1637 terecht tot de canon van de vaderlandse geschiedenis behoort. Het staat buiten kijf dat deze vertaling als geen ander geschrift heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van één Nederlandse taal en de alfabetisering van grote bevolkingsgroepen. Bovendien was de Statenbijbel in typografisch opzicht een monumentaal hoogstandje; er is geen boek te noemen dat in zulke grote oplagen is verschenen en zo’n snelle verspreiding vond.

Het besluit om de Schrift opnieuw en rechtstreeks vanuit de Hebreeuwse en Griekse grondteksten in het 'Nederduits' over te zetten, werd in 1618 door de Generale Synode van de nog jonge gereformeerde kerk genomen. Zoals bekend heeft de Statenbijbel haar naam ontleend aan het reusachtige vertaalwerk dat plaatsvond onder auspiciën van de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden. De eerste editie werd in Leiden gedrukt door Paulus Aertsz. van Ravensteyn; op het titelblad staat zelfs het panorama van de Sleutelstad afgebeeld.² De oorspronkelijke drukproeven met aantekeningen werden in een houten kist bewaard die met twee verschillende sleutels moest worden geopend. Eén sleutel berustte bij een van de burgemeesters, de ander bij een regent van het Statencollege.³ Om de drie jaar vond er in het stadhuis met veel ceremonieel een visitatie plaats. De kist werd bij die gelegenheid in bijzijn van twee afgevaardigden van de Staten Generaal en twintig predikanten, afgevaardigden van de provinciale synoden, geopend. Vervolgens werd de inhoud gecontroleerd, niet alleen op volledigheid, maar ook op eventuele aanwezigheid van schadelijke *worm, motte ende muysen*. Aan dit ritueel kwam een eind toen de stukken in 1800 werden overgebracht naar Den Haag waar zij thans in het Oud Synodaal Archief berusten.⁴

Het gezag van de Statenvertaling was groot, nog meer toen in 1657 de 'Corrigeerbijbel' verscheen waarin de zetfouten van de eerste editie waren verbeterd. Na verloop van enkele decennia bezaten de meeste gereformeerde, remonstrantse en doopsgezinde gezinnen van alle rangen en standen een exemplaar van het heilige boek.⁵ Alleen de rooms-katholieken en lutheranen hielden vast aan hun eigen vertalingen.

Toch konden uiterlijk en omvang van de nieuwe bijbelvertaling zeer verschillend zijn. Afgezien van de grote kanselbijbels verschenen er in het begin van de 18^e eeuw kostbare, rijk geïllustreerde pronkbijbels zoals die van de uitgeverfamilie Keur, desgewenst met zilveren of zelfs gouden ornamenten en sluihaken. Maar er waren ook eenvoudige uitgaven zonder afbeeldingen en apocriefe bijbelboeken; soms ontbraken zelfs de annotaties die zo kenmerkend waren voor de complete Statenvertaling.

De Statenbijbel van de familie Van der Steen dateert uit 1662, is gedrukt door Jan Barentsz. Smient te Dordrecht en bevat naast het oude en nieuwe testament nog vijftien apocriefe boeken. Het exemplaar heeft een lengte, breedte en dikte van 420 x 260 x 95 mm en is gebonden in een lederen band met reliëfstempel op houten borden. De bijbel is voorzien van messing krappen of sluihaken en hoekornamenten. Voorin bevindt zich het geslachtsregister, op zeven recto en verso beschreven pagina's. Tussen de tweede en derde pagina zijn later twee vellen papier van wat kleiner formaat ingebonden met aantekeningen die betrekking hebben op de eveneens Leidse familie Mostert. Het boek verkeert in goede conditie.

Servaas van der Steen

Het geslachtsregister begint met een mededeling waarbij de 'stamvader' zich als het ware voorstelt:

Ick Servaes Vander Steen ben geboren int Jaer ons Heeren Anno 1645 op den 3 November ende getrouwt met Maria Hagedoorn, mijn Beminde Huysvrouw op den 20. October 1674.

Volgens zijn ondertrouwingschrijving was Servaas van der Steen in Haastrecht geboren.⁶ Maar omdat zijn getuige Dirck van Sy niet meer was dan een 'goede bekende' en de Haastrechtse doopregisters ontbreken, missen we de aanknopingspunten om zijn voorgeslacht te traceren. Zowel de voornaam als de familienaam doen echter denken aan een Vlaamse of Brabantse herkomst. Zijn bruid, Maria Hagedoorn (1647-1719), stamde overigens uit een Leidse familie van lutherse origine.

Over Servaas is weinig bekend. Hij was lakenbereider en behoorde tot de grote beroepsgroep van ongefortuneerde ploeteraars. Wanneer hij zich precies in Leiden vestigde is onbekend; zoals bij de meeste (arme) immigranten ontbreekt een verlening van het poorterschap. Hoewel beide echtgenoten elkaar enkele weken voor de geboorte van hun eerste kind bij notaris Justus Gerstecoren tot erfgenamen benoemden,⁷ was er later geen sprake van een grote nalatenschap. De woning in de Spilsteeg werd gehuurd en was waarschijnlijk hetzelfde huis dat in 1682, na de

dood van Servaas, door Maria Hagedoorn voor f 310 werd gekocht. Overigens kon de weduwe slechts f 80 aanbetalen en moest zij het resterende geld lenen.⁸

Het echtpaar kreeg vier kinderen waarvan er twee op zeer jonge leeftijd stierven. De twee andere kinderen, Catharina en Jan van der Steen, werden wel volwassen. Catharina (1677-1735) huwde in 1697 met de kabinetwerker Jan Segersz. Hasebrouck,⁹ terwijl haar broer Jan in 1708 met Maria van Wagtevelt (1682-1716) trouwde.¹⁰

Hoewel de mededelingen van Servaas van der Steen in het familieregister in de 'ik vorm' zijn gesteld, kan hij die zelf niet hebben geschreven. De vermelding van zijn overlijdensbericht is namelijk onmiskenbaar als alle eerdere aantekeningen door dezelfde hand vastgelegd.¹¹ Bovendien doen het fraaie en regelmatige handschrift, de gelijke regelafstand en dito inktlijnen vermoeden dat de achtereenvolgende vermeldingen van zijn huwelijk, de geboorte en dood van zijn kinderen, maar óók zijn overlijdensbericht in één keer geschreven zijn. Die veronderstelling steunt nog op een andere aanwijzing, want hoewel alle mededelingen zowel de datum als het uur van geboorte en overlijden vermelden, is dat niet het geval met het sterfbericht van Servaas. Er staat dat hij *in den Heere [is] gherust in february 1681*- er wordt dus zelfs geen datum genoemd. Alles in aanmerking genomen lijkt het er veel op dat de bijbel of in ieder geval de familiechroniek een voorganger heeft gehad die – natuurlijk zonder zijn overlijdensbericht - de oorspronkelijke aantekeningen van Servaas bevatte. De nabestaanden besloten dus om uit piëteit jegens hun overleden man en vader de door hem geschreven berichten te kopiëren. Maar de onbekende schrijver, waarschijnlijk iemand buiten de familiekring,¹² was kennelijk niet goed geïnformeerd over de datum, laat staan het exacte overlijdensstip van Servaas van der Steen. Eigenlijk gaat het dus om berichtgeving 'met terugwerkende kracht'.

Jan van der Steen Sr.

Bij het overlijden van Servaas van der Steen was zijn enige zoon Jan nog geen vier maanden oud. Toen hij trouwde zal zijn moeder hem de bijbel hebben meegegeven en wordt de familiechroniek voortgezet, te beginnen met de aantekening van zijn huwelijk. Uit zijn verbintenis met Maria van Wagtevelt werden twee kinderen geboren die jong stierven. Maar ook de moeder was geen lang leven beschoren en in 1717 hertrouwde Jan van der Steen met Maria [van] Klinkenberg (1690-1742).¹³ Zij bracht negen kinderen ter wereld. Vier daarvan overleden eveneens jong, maar Jan junior, Catharina Margrita, Cornelia en Nicolaas Servaas bereikten de volwassen leeftijd. Samen met hun jongste broer Willem zullen zij straks nog ter sprake komen.

Jan van der Steen (1680-1741) was een van de vele vachtenbloters die Leiden telde. Deze beroepsgroep had tot taak om de nog onbewerkte wol van de aangevoerde schapehuiden te ontdoen. Het was zwaar, smerig, ongezond en niet al te best betaald werk. Maar dat laatste gold niet voor Jan omdat hij als meesterbloter een eigen bedrijf bezat.¹⁴ Zijn bloterij was gevestigd in enkele woningen en werkplaatsen, achter en naast zijn woonhuis aan de zuidzijde van het Levendaal.¹⁵ Ook bezat hij een huisje in de Klikstraat,¹⁶ drie panden aan de Garenmarkt¹⁷ en verschillende poortwoningen aan de Middelstegracht die als wolververijen waren ingericht.¹⁸ De nijvere Jan van der Steen kon zijn onderneming opbouwen met het geld dat hij via zijn eerste vrouw in 1710 van de (vachtenbloters)familie Van Wagtevelt erfde.¹⁹ In 1720 ontving hij bovendien zijn erfdeel van het ouderlijk huis in de Spilsteeg (nu 14). Dat het hem voor de wind ging, blijkt uit het feit dat hij in latere jaren de aankoop van zijn panden met 'gereed geld', dus contant betaalde.

In maatschappelijk opzicht had Jan van der Steen het eveneens goed getroffen. Hij genoot aanzien en was niet alleen heer van de buurte Luchtenburg,²⁰ maar ook deken van het vachtenblotersgilde.²¹ In 1741 overleed hij, nog geen jaar later gevolgd door zijn vrouw. Beide echtgenoten werden begraven in de Pieterskerk. De nalatenschap van Maria van Klinkenberg bedroeg na aftrek van kosten ruim f 20.842, zodat de vijf nog levende kinderen ieder f 4.168 ontvingen.²²

Volgens de boedelinventaris bezat het echtpaar Van der Steen-Klinkenberg werk van kunstschilders als Beerstraten, Van Everdingen, Claes Molenaar, Van de Gelder, De Pape, maar ook van Jan Steen en Quiringh van Brekelenkam.²³ Van de laatste kunstschilder is het in de boedelinventaris vermelde *kopstertje* wellicht identiek aan het gelijknamige schilderij dat thans deel uit maakt van de collectie van het Mauritshuis.

Na de dood van Jan van der Steen werd de familieberichtgeving in de bijbel door zijn achttienjarige zoon Jan jr. bijgehouden. Moeder Maria Klinkenberg had bepaald dat het boek 'onder de oudste van de kinderen moet blijven'.²⁴

Jan van der Steen Jr.

In 1745 huwde Jan van der Steen jr. (1723-1747) met Alida van Cronenburg (1721-1759).²⁵ Zijn ondertrouwakte vermeldt dat hij evenals zijn vader vachtenbloter was en op het Oud Levendaal woonde, zodat kan worden aangenomen dat hij het ouderlijk huis aanhield en het bedrijf van zijn vader voortzette. Deze huwelijksverbintenis was echter van korte duur, want tweeënhalft jaar later stierf hij met achterlating van één dochter, Maria Catharina van der Steen (1746-1823). Zijn overlijden heeft voor Leiden nog betekenis gehad, want de dood van Jan van der Steen jr. heeft onbedoeld bijgedragen aan de komst van de latere, moderne textielindustrie in de Sleutelstad. Het geval wilde dat zijn weduwe in 1754 hertrouwde met de greinfabrikant Paulus Clos.²⁶ In 1766 stichtte hij met Gerard Leembruggen een textielbedrijf dat in de 19^e en 20^e eeuw zou uitgroeien tot het grote en bekende Clos & Leembruggen. Bovendien trouwde Leembruggen in 1776 met Maria Catharina van der Steen.²⁷ Hun zoon Cornelis werd later een van de bekendste firmanten. Paulus Clos en Gerard Leembruggen verhielden zich dus tot elkaar als (stief)schoonvader en (stief)schoonzoon.²⁸

Ook de oudste zuster van Jan jr., Catharina Margrita van der Steen (1725-1809) trof het in materieel opzicht niet slecht. In 1745 trad ze in het huwelijk met de lintreder Johannes la Lau.²⁹ Bijna een halve eeuw later zou zijn zoon Willem la Lau met Magdalena Johanna Opstal trouwen,³⁰ terwijl de Opstals op hun beurt eveneens geparenteerd waren aan de Van der Steens.³¹ De families Van der Steen, La Lau, Leembruggen, Opstal en Van Struyk waren, verspreid over een aantal decennia en langs verschillende bloedlijnen, sterk aan elkaar verwant.³²

Een glaasje spiritus citri

Op die manier ontstonden hechte familierelaties. Dat blijkt onder meer uit het feit dat ooms en tantes, neven en nichten regelmatig als getuigen bij elkanders huwelijken en doopplechtigheden tegenwoordig waren. Een treffend voorbeeld van die betrokkenheid is de bemoeienis van de familie met de geannuleerde bruiloft van het jongste zusje, Cornelia van der Steen (1728-1808). De jonge vrouw was in het voorjaar 1753 verliefd geworden op Johannes van Haften. De notariële bron verhaalt uitvoerig hoe het jonge paar de hele familie langs gaat en zich door allen laat feliciteren, waarna het gezelschap proost met *een glaasje spiritus citri*.³³ Haar zus, broer, twee schoonzusters en zelfs de zuster en moeder van Alida van Cronenburg komen enkele weken later bijeen om de aanstaande bruid te adviseren bij de keuze van de stof voor haar bruidsjacon. Paulus Clos, die pas een jaar nadien met Alida van Cronenburg zou trouwen, maar kennelijk al bij de familie over de vloer kwam, wordt zelfs door de geliefden gevraagd om tijdens hun bruiloft *te strooyen*. Zwager Johannes la Lau biedt aan om de voor de bruiloft verschuldigde wijnaccijns te betalen. Vervolgens wordt de trouwpartij om onbekende redenen afgeblazen. Wanneer Cornelia zich voorneemt om haar ex-geliefde bij de rechter ter verantwoording te roepen, verschijnt de gehele familie Van der Steen met haar zwager, schoonzusters en Paulus Clos ten kantore van notaris Pla om een voor Van Haften bezwarende verklaring af te leggen.³⁴ Wellicht was deze mislukte liefdesaffaire er de oorzaak van dat Cornelia van der Steen besloot om er nooit meer aan te beginnen. Zij stierf op hoge leeftijd, maar ongehuwd.

‘Voor ’t opvisschen van den overledene ..’

Dan was er nog de jongste broer, Willem van der Steen (geb. 1733). Het familieregister vermeldt dat hij op 5 december 1749 in de Oude Vest verdronk en zijn lichaam pas twee maanden later uit het water werd gehaald. De veronderstelling dat de jongen door het ijs is gezakt en het lang duurde voordat de dooi intrad, lijkt voor de hand te liggen.³⁵

Voor de executie van zijn nalatenschap was het noodzakelijk om een staat van ontvangst en uitgaaf op te maken. Deze bron gunt ons een blik in het leven van een Leidse tiener uit de gegoede middenklasse omstreeks 1750.³⁶ Vooral de uitgavenkant is interessant, want vanaf zijn elfde levensjaar worden de kosten die verband houden met zijn opvoeding en levensonderhoud verantwoord. Allereerst valt de regelmaat op waarmee de jonge Willem nieuw in de kleren werd gestoken. Er zijn legio uitgaven geboekt voor kousen, schoenen, handschoenen, hemden, hoeden en knopen, maar ook betalingen aan verschillende kleermakers. Wanneer de jongen dertien jaar is komen de pruikenmakers er aan te pas. Ze worden niet alleen betaald voor de levering van hun kunstkapsels, maar ook voor het *accommoderen* daarvan - waarmee het opkammen en onderhoud van de *paruiken* zal zijn bedoeld. Wanneer zijn oudste broer Jan jr. eind 1747 overlijdt, worden er rouwbanden en een rouwmantel aangeschaft.

Van zijn tiende tot dertiende jaar kreeg Willem van der Steen onderwijs van Anthony Glaviman. Omdat de jongen bij hem inwoonde, ontving de onderwijzer behalve zijn honorarium ook kostgeld; de vergoedingen bedragen tussen de *f* 110 en *f* 120 per jaar. Daarna ging hij bij zijn zus en zwager La Lau-Van der Steen in de kost die hem ook zakgeld gaven, onder meer voor een reisje naar Delft. Wanneer hij vijftien jaar is komt Willem voor zijn beroepsopleiding bij Jan Honkoop terecht; het leer- en kostgeld bedragen *f* 100 per jaar.³⁷

De begrafenis van Willem van der Steen was stijlvol. Voordat hij werd bijgezet in het familiegraf no. 59, gelegen in de ‘zuidbinnenwandeling’ van de Pieterskerk moesten eerst de overblijfselen van een eerder overleden familielid worden geruimd.³⁸ Aan de uitvaart kwamen twaalf dragers en twee *heksluysters* te pas die ieder *f* 2 ontvingen. Voor de doodkist bracht de maker, neef Seger Hasebroeck, *f* 18 in rekening en ook de gebruikelijke *douceurs* voor de buurtkas en de buurtknecht werden niet vergeten. Bij de bakker werden 65 geraspte bolletjes besteld, maar de grootste uitgave bedroeg *f* 57.7.8, te betalen *aan diverse personen welke zoo in ’t opvisschen van den overledene als vervoeren van deselve hebben geadsisteert, mitsgaders aan verscheyde kleynigheden, zo voor tabak, pijpen, bier, sterken dranken en andere noodzakelijkheden*.

Overigens wordt in de uitvoerige afwikkeling van de nalatenschap met geen woord gerept over Willems verdrinkingsdood. Wanneer het familieregister geen melding had gemaakt van dit akelige ongeluk, zou de terloops genoemde uitgave voor *’t opvisschen van den overledene* beslist onbegrijpelijk zijn geweest.

Nicolaas Servaas van der Steen

Nadat zijn broers Jan en Willem waren overleden was Nicolaas Servaas van der Steen (1731-1791) de enige overgebleven zoon uit het huwelijk van Jan van der Steen en Maria Klinkenberg. In 1753 huwde hij Eva Jacoba Mostert (1735-1809).³⁹ Zij was de dochter van Frederik Mostert (1697-1780) en Sara Bikkes (1694-1740). Vader Frederik was lakenperser en bonmeester van Niclaasgracht, de stadswijk die werd ingesloten door de Nieuwe Rijn, de Middelstegracht, de Oude Rijn en de Vestestraat. Bovendien was hij 55 jaar lang heer van de gebuurte Oost Tuil en daarmee de langstzittende buurtheer die Leiden ooit heeft gekend.⁴⁰ Hoewel de familie Mostert een woonhuis met enkele poortwoninkjes aan de Middelstegracht bezat,⁴¹ was zij mogelijk wat minder kapitaalkrachtig dan de Van der Steens. Maar toch genoot men voldoende aanzien omdat Jacob Bikkes, de grootvader van Eva Jacoba Mostert, predikant was te Oostzaandam. In die hoedanigheid heeft hij in 1732 nog het huwelijk van zijn dochter Sara Bikkes en Frederik Mostert in de Hooglandsekerk bevestigd; later was hij doopgetuige bij een van zijn kleinkinderen.⁴²

Opnieuw werd de familiebijbel overgedragen, nu aan Nicolaas Servaas. Bovendien werden er twee pagina's met berichten omtrent de familie Mostert bijgebonden. De aantekeningen beginnen in 1720 met het overlijden van Maria van den Berg en eindigen met het overlijdensbericht van Sara Bikkes in 1740. Uiteindelijk kwam het geslachtsregister via haar dochter Eva Jacoba Mostert in de familiebijbel van de Van der Steens terecht.⁴³

Evenals zijn twee broers en twee zusters maakte Nicolaas Servaas in financieel opzicht een goede start. Zoals reeds opgemerkt bedroeg zijn ouderlijk erfdeel *f* 4.168, maar bovendien ontving hij nog ruim *f* 667 uit de nalatenschap van zijn verdronken broer Willem. Verder erfde zijn vrouw nog de huizen aan de Middelstegracht die voor een deel als lakenperserij waren ingericht.⁴⁴ Ook bezat het echtpaar een woning aan de Herengracht met twee aangrenzende panden in de Langestraat.⁴⁵

Hoewel het huis en de werkplaatsen aan het Levendaal waren verkocht heeft Nicolaas Servaas het vachtenblotersbedrijf van zijn vader en broer, maar ook de lakenperserij van zijn schoonvader voortgezet. Evenals zijn vader genoot hij aanzien, want hij behoorde tot de hoofdlieden van de Fustehal en in 1776 wordt hij aangesteld als *warandeur* van de Saaihal.⁴⁶ In 1777 volgde een benoeming als *permanent regent* van het Huiszittenhuis.⁴⁷ In die hoedanigheid hield hij toezicht op de armbedeelden in zijn wijk en bezocht hij die samen met een diaken.

Annus horribilis 1783

Mogelijk als gevolg van de economische crisis die Leiden teisterde, ging het in 1783 flink mis. In oktober van dat jaar schrijft Nicolaas Servaas aan het stadsbestuur dat er *ondertusschen, ongelukkiglijk in des suppleants domestique zaaken iets zijnde voorgevallen* en verzoekt hij om ontslag uit zijn regentschap van het Huiszittenhuis.⁴⁸ De zinsnede dat er in de privé-sfeer 'iets is voorgevallen' was een fors understatement, want op dat moment was de firma Van der Steen in staat van faillissement! Uit de balans blijkt dat de schuldenlast tot ruim *f* 24.922 was opgelopen, terwijl de bezittingen en vorderingen slechts *f* 5.809 bedroegen.⁴⁹

De woningen aan de Herengracht en Langestraat werden direct verkocht. In de jaren die volgden werden de huizen aan de Middelstegracht met een flinke hypotheek belast en ten slotte ook van de hand gedaan.⁵⁰ Toen Nicolaas Servaas in 1791 overleed, weigerde zijn weduwe zelfs in eerste instantie om de erfenis te aanvaarden met de mededeling dat ze geen inzicht had in de omvang van de nalatenschap; bovendien was *het nogtans nodig dat het Lijk* (van haar man) *behoorlijk ter aarde worde besteld*.⁵¹ Eva Jacoba Mostert vroeg en verkreeg het recht van beraad, maar uiteindelijk werd de bescheiden erfenis pas na haar dood verdeeld. De schuldeisers hadden het nakijken.

Het echtpaar Van der Steen-Mostert kreeg negen kinderen; drie zoontjes en zes dochters. De zoontjes stierven jong. Mogelijk was het verdriet nog groter bij het overlijden van drie dochters, waarvan er twee de volwassen leeftijd hadden bereikt. Wat dat betreft was 1783 in meer opzichten een *annus horribilis*, want terwijl de faillissementsprocedure liep, overleed tot overmaat van ramp ook nog de jongste, tienjarige dochter.⁵²

Toch waren er ook blijde momenten. In 1789 trouwt de oudste dochter, Susanna Jacoba van der Steen (1757-1796) *met den braaven jongeling* Maarten Opstal (1763-1802).⁵³ Wanneer er twee jaar later een kleindochter wordt geboren, schrijft de opgetogen grootvader juichend:

1791 den 7 April des Morgens ten half vier uren is mijn Dogter Suzanne Jacoba van der Steen, nu Opstal, in het Kraambedde bevallen van een Dogter genaamt Maria Jacoba, en is den 10 dito gedoopt in de Hooglandse Kerk door Do. Zoutmaat de zoon, de Doopgetuygen zijn Ik, en mijn waarde Huysvrouw. Zo dat onze Oogen het Zaad onses Zaads hebben mogen zien, een Zeldzaamheyd hier nog niet vermeld. God zij de Eer !

Die *zeldzaamheyd* bestond er dus uit dat het in de familie Van der Steen nog niet eerder was voorgekomen dat twee generaties aan de wieg van een derde hadden gestaan. Nicolaas Servaas kon op dat moment niet weten dat de boreling bijna zestien jaar later verpletterd zou worden en dat hij zelf nog maar vier maanden zou leven.

Eva Jacoba van der Steen-Mostert

Met de dood van haar man was de laatste mannelijke Van der Steen van het levenstoneel verdwenen en er was geen zoon aan wie de bijbel kon worden doorgegeven. Misschien was dat de reden waarom moeder Eva Jacoba het boek onder zich hield en de registratietaak van haar overleden echtgenoot overnam. Aandoenlijk zijn de regels die zij bij het heengaan van Nicolaas Servaas schrijft:

1791 den 16 Augustus smorgens om 8 uren is mijn Waarde en teeder geliefde man Nicolaas Servaas van der Steen geloovig in den Heere gerust en den 20 dito begraave in de Pieterskerk in 't Graf van Nigt Leembrugge.⁵⁴

Behalve de eerdergenoemde Susanna Jacoba, waren er nog twee dochters, Johanna Catharina (1765-1838) en Maria Catharina van der Steen (1769-1799). De eerste bleef ongehuwd, terwijl de laatste in 1793 met Jacob Abraham Seba Marcus (1770-1796) trouwde.⁵⁵ Overigens was deze verbintenis van korte duur en zou de schoonzoon al in 1796 overlijden, vrijwel gelijktijdig met zijn pasgeboren dochttertje Clasina Servaasa. Nadat Maria Catharina van der Steen hertrouwde met Allard Pierson,⁵⁶ predikant te Amstelveen en later Alkmaar, overleed ze kort daarna. Over een zoon uit haar eerste huwelijk, Jacob Seba Marcus, komen wij nog te spreken.

Maar het bleef niet bij deze twee sterfgevallen. Vijf maanden later stierf de oudste dochter Susanna Jacoba met achterlating van de al genoemde Maria Jacoba ('Koosje', 1791-1807) en twee zusjes, de jongere Wilhelmina Clasina ('Wimpje', 1793-1870) en Johanna Catharina ('Kaatje', 1796-1827). De vader, Maarten Opstal, hertrouwde een jaar later met Margaretha Wendelina Costerman (1761-1844).⁵⁷

Opstal dreef een handel in lompen en papier. Hij woonde aan de Vliet bij de Molensteeg en bezat in die omgeving nog vijftien andere panden die als pakhuizen dienden. Zijn moeder was Marretje van Struyk, een zuster van de vermogende Hendrik van Struyk (1735-1807).⁵⁸ Beiden waren in Noordwijk geboren. Hendrik van Struyk was dus een oom van Maarten Opstal en werd evenals zijn broer Jan benoemd als voogd over de drie meisjes.⁵⁹ Maar ook in andere opzichten waren de familierelaties sterk en dat bleek toen Maarten Opstal in 1802 stierf. Hij liet een schuld na van ruim f 13.716 waarvan f 12.000 bestond uit vorderingen van Maarten, Hendrik en Jan van Struyk. De nalatenschap was dan ook niet groot en het moederlijk erfdeel voor zijn drie dochters bedroeg niet meer dan f 1.500. Daarboven ontvingen de kinderen nog wat sieraden en voorwerpen, waarschijnlijk persoonlijke eigendommen van hun eerder overleden moeder, Susanna Jacoba van der Steen. Zo kreeg Koosje een paar gouden ooringetjes, een verguld poederdoosje, een zilveren tasbeugel, een knipbeugeltje, een vingerhoed, een pinkring, een naaldenkoker, een breischede en een schaar.⁶⁰ Toen Maarten van Struyk (1706-1805), de stokoude en zeer vermogende overgrootvader van de kinderen het jaar daarop stierf, was het erfdeel beduidend groter.⁶¹

'... en wij zijn onse lieveling quyt ....'

De innige relaties zouden een deel van de familie echter noodlottig worden. Toen op 12 januari 1807 om 16.15 uur in het Steenschuur een schip met buskruit ontplofte, was een groot deel van de familie Van Struyk bijeen om gezamenlijk de maaltijd te gebruiken. Minstens dertien aanwezigen kwamen om; alleen een gewonde dienstbode wist de dodendans te ontspringen.

Het verhaal is al vaker verteld. Johanna Magdalena ('Leentje'), de dochter van Hendrik van Struyk, was getrouwd met de Haagse ambtenaar Pieter Rietmulder. Twee maanden eerder was uit dit huwelijk een dochttertje geboren en uitgerekend op of kort voor de rampzalige dag was het echtpaar, samen met hun baby, de baker en een zuster van Rietmulder in een *speeljacht* vanuit Den Haag naar Leiden gevaren. Het scheepje lag aangemeerd voor de deur van het ouderlijk huis aan het Steenschuur, schuin tegenover het verwoestende kruitschip.

Hoewel de Buskruitramp officieel 151 slachtoffers eiste (maar het waren er meer),⁶² sprak vooral het drama in huize Van Struyk tot ieders verbeelding. Niet alleen omdat het feestelijk samenzijn in een gruwelijk inferno was geëindigd, maar ook omdat er nergens zóveel mensen in één woning waren omgekomen. Een diep beproefde, wanhopige Eva Jacoba Mostert noteert in haar familiebijbel:

1807 den 12 January, een dag zoo lang ik op Aarde ben voor mij en mijn gantsche famielie niet te vergeten [is] heeft mijn lieve oudste klijn Dogter Maria Jacoba Opstal, oud 15 jaare 9 maanden 5 daagen onder de puynhoope van het Huys van haar Oom van Struyk, beneevens nog 12 mensche den Dood gevonden. Zij was geen quartier uurs van mij haar grootmoeder, en tante, vertro[k]ken met ons een kus te geeven, uyt mijn wooning in de Nieuwsteeg, of het ongeluk was daar, en wij zijn onse lieveling quyt en moet met droefheyd op mijn 72ste Jaar horen [:] Uw kind is verple[t]terd. Zij is begraave in de fransche kerk door de familie.⁶³

Was met haar komst in de Wereld dit een zeldzaamheyd het zaad onses zaads te mooge zien hier nog niet vermeld, dat mijn nu zaalige man aanmerkt en God de Eere geeft. Og, met welk een zeldzaamheid moet ik na Gods alwijs bestuur haar dood hier vermelden. Schenkt mij genaade met de mijne om te berusten in den Weg dien gij Met ons die Gij zoo merklijk bewaart hebt tot hier toe Lof en Eer UW toe te brengen.⁶⁴

Maria Jacoba (of Koosje) Opstal nam dus rond vier uur met een hartelijke kus afscheid van haar oma en tante en verliet de woning aan de Nieuwsteeg om de familiereünie te bezoeken. Het huis van haar oudoom Van Struyk bevond zich aan de zuidzijde van het Steenshuur, dus in het tegenwoordige Van der Werfpark tussen het standbeeld en de tegenwoordige Doezastraat. De loopafstand bedroeg hooguit vijf minuten en het meisje was nog maar net door de familie verwelkomd toen het noodlot toesloeg. De ravage was zó groot dat het verminkte lijk van Koosje Opstal pas op 14 januari uit de puinhopen kon worden verwijderd.⁶⁵ Haar stiefmoeder plaatste in de *Leydsche Courant* van 21 januari het volgende overlijdensbericht:

Met een bitter treurend hart geeve ik aan Famielle en Vrienden kennis, dat myn lieve oudste Dochter, **MARIA JACOBA OPSTAL**, mede in het huis van haar Oud-Oom, de Heer H. van Struyk is omgekomen, nog geen 16 Jaar bereikt hebbende; ik lyden veel, maar daar haar hart voor deugd gevormd was, hoop ik zy nu beter is dan de waereld haar ooit geeven kan; dit moet myn troost zyn.

Leyden, den 20. January 1807

M.W. COSTERMAN, Wed. M. OPSTAL

De inhoud van dit bericht heeft waarschijnlijk veel bijgedragen aan een nogal geïdealiseerde beeldvorming van het meisje, waarbij steeds de nadruk wordt gelegd op haar vermeende liefvalligheid en deugdzaamheid. In een van de eerste ooggetuigenverslagen schrijft een onbekend auteur over de slachtoffers in huize Van Struyk: ‘.....daar onder [ook] een deugdzaam beminnelijk meisje, de vreugde harer moeder, de zestienjarige Maria Jacoba Opstal’.⁶⁶ Matthijs Siegenbeek schrijft over: ‘....eene weduwe Opstal [...] wier jeugdige en beminnelijke dochter in de woning van den Heer van Struik, het graf van zoo vele, in gulle vrolijkheid verzamelde dischgenooten, in den eersten bloei haars levens, ook het hare gevonden had.’⁶⁷ Op de ‘kunstplaat’ van F.A. Milatz waarop het Steenshuur enkele ogenblikken vóór de uitbarsting staat afgebeeld, is de gestalte van een jonge vrouw getekend die Koosje Opstal moet voorstellen. In een toelichting op de gravure wordt zij bijna als een heilige omschreven:

Een weinig voorwaarts aan de zuidzijde van het Rapenburg, gaat de jeugdige Maria Jacoba Opstal. Zij, die een voorbeeld van moederliefde, zedigheid en Godsdienstige opvoeding was, gevoelt alle de zaligheden der vriendschap, die zij in den kring harer waardige bloedverwanten zal kunnen genieten. Zij zal deze bezoeken aan het huis van haren Oom, den heer H. van Struik. [...] Maar nog nauwelijks is dit brave meisje de woning van haren Oom binnengetreden, waar zij nu mede ter feestreie zou gaan – of de schrikkelijke uitbarsting vernielde haar met nog tien zielen: neen! vereenigde haar – vereenigde een gelukkig huisgezin voor de eeuwigheid; want de Godheid scheidt geen harten, die op denzelfden toon slaan.⁶⁸

Kennelijk wisten veel tijdgenoten dat het meisje onderweg was naar het huis van haar oom. Zo bezien voegt het bericht in de familiebijbel weinig toe aan wat wij al weten. Maar toch is de aantekening van de grootmoeder, meer dan de meeste verhalen die de verschrikkingen van de ramp beschrijven, een authentiek en aangrijpend ‘egodocument’ waarvan de inhoud na tweehonderd jaar niets aan ontroerende zeggingskracht heeft ingeboet.

Johanna Catharina van der Steen

Op 11 december 1808 verliet de innig vrome, maar treurende Eva Jacoba Mostert het aardse tranendal. Zij verloor haar moeder toen ze nog vijf was. Daarna overleefde ze niet alleen haar echtgenoot, maar ook acht van haar negen kinderen. Tussendoor ging het familiebedrijf failliet en moest ze op latere leeftijd nog drie kleinkinderen en twee schoonzoons begraven. Niets bleef haar bespaard, ook niet toen haar oudste kleindochter na dagenlang zoeken dood en verminkt uit de puinhopen van het Steenschuur werd getrokken. Iets eerder dan zichzelf stierf haar schoonzuster, de ongehuwde Cornelia van der Steen.

Daarna wordt het stil en verstrijken de jaren. In 1823 overlijdt nicht Maria Catharina Leembruggen-van der Steen. Zij woonde op het Rapenburg (nu 129).⁶⁹ Ook haar huis was tijdens de Buskruitramp zwaar beschadigd, maar omdat ze voldoende vermogend was had ze edelmoedig afgezien van de aangeboden schadevergoeding.⁷⁰ Het toeval wilde dat ze op 12 januari overleed – en zo werd haar sterfdag voor de nabestaanden in tweeërlei opzicht een gedenkwaardige datum.

De ongehuwde en verarmde Johanna Catharina van der Steen leefde daarna nog jaren en voorzag zich als naaister in haar levensonderhoud.⁷¹ Maar op 26 juni 1838 zou ook deze laatste naamdragende nakomeling van Servaas van der Steen het leven verlaten - en er was niemand die de moeite nam om haar overlijdensbericht in de familiebijbel te noteren.

Aan het eind van haar leven bewoonde ze een huisje in het Meermanshof aan de Oude Vest. Haar nalatenschap viel tegen.⁷² De inboedel werd op *f* 465 getaxeerd en in het sterfhuis bevond zich ruim *f* 210 aan contant geld. Ook had zij nog recht op de *preuve* van *f* 4,50. Maar kennelijk genoot zij een slechte gezondheid, want de onbetaalde rekeningen voor de apotheker en chirurgijn bedroegen bijna *f* 483 en daar kwamen de begrafenis kosten van *f* 104,55 nog bovenop. Naar verhouding kostte de teraardebestelling dus een flinke duit. Dat wekt de indruk dat de overledene en de nabestaanden, ondanks de schamele nalatenschap, behoorlijk statusbewust waren.⁷³ Na vereffening van de schulden kregen de enige erfgenamen, haar neef en nicht Jacob Seba Marcus en Wilhelmina Clasina ('Wimpje') Opstal, ieder nog geen vijftig gulden.⁷⁴

Een bijzonder stukje Leids erfgoed

In de boedel van Johanna Catharina van der Steen bevond zich ook de familiebijbel; samen met *twee theestoffjes en drie blaadjes* werd het boek voor *f* 2 getaxeerd. Blijkens de aantekeningen is de Statenbijbel meegenomen door Jacob Seba Marcus, van beroep belastingontvanger en woonachtig in Bergen (NH). Toen deze in 1846 stierf kwam de bijbel terecht in Alkmaar bij zijn dochter Maria Catharina Seba Marcus. Met haar overlijdensbericht van 14 maart 1864 eindigt het familieregister. De latere omzwervingen van het boek zijn niet meer te achterhalen. Uiteindelijk is het exemplaar een eeuw later via een handelaar bij een Groningse familie beland en sinds vorig jaar in bezit van een Leidse verzamelaar. Maar de hoofdzaak is dat de bijbel na honderdachtenzestig jaar is teruggekeerd naar de Sleutelstad ⁷⁵ en hopelijk tot in lengte van dagen als een bijzonder stukje Leids erfgoed zal worden gekoesterd.

---

¹ Over de periode 1675-1798 bevatten de familieregisters van de families Van der Steen en Mostert 35 geboorteberichten. Door de geboorte- en doopdata met elkaar te vergelijken blijkt dat 2 kinderen op dezelfde dag zijn geboren en gedoopt, 5 kinderen op de eerste dag na hun geboorte zijn gedoopt, 9 kinderen op de tweede dag, 7 kinderen op de derde dag en 6 kinderen op de vierde dag. Bij 4 kinderen vond de doop plaats tussen de vijfde en tiende dag na hun geboorte. Bij 1 kind was het verschil tweeëntwintig dagen, terwijl 1 kind één dag na de geboorte ongedoopt werd begraven. Van alle kinderen werd dus 83 % binnen vier dagen en ruim 91% binnen één week na de geboorte gedoopt. De meeste doopplechtigheden vonden niet tijdens de zondagse kerkdienst, maar doordeweeks plaats.

² C.C. de Bruin, 'De Statenbijbel en zijn voorgangers' [Leiden 1937], pag. 276 e.v.

³ Het z.g. Statencollege was een onderdeel van de universiteit en bevond zich aan de Cellebroersgracht (nu Kaiserstraat). De instelling bood kost en inwoning aan beursstudenten die een academische opleiding als predikant genoten.

⁴ C.C. de Bruin, p. 324-325. Zie ook J.W. Verburgt, 'De totstandkoming van den Staten-Bijbel en de bewaring zijner oorspronkelijke stukken'. In: *Leids Jaarboekje 30* (1938), pag. 138-163.

⁵ C.C. de Bruin, pag. 326.

⁶ RAL, Geref. Ondertrouwreg. W fol. 110, 04-10-1674.

⁷ RAL, ONA, inv.nr. 1150, Notaris J. Gerstecoren, fol. 116, 05-08-1675 en Archief Weeskamer, Seclusie H fol. 61vso.

⁸ RAL, SA II inv.nr. 6618, Bonboek Hogewoerd, fol. 472vso en ORA inv.nr. 67, Waarboek 5 Q fol. 59, 26-05-1682. De woning, nu Spilsteeg 14, werd in 1720 na het overlijden van Maria Hagedoorn door de erfgenamen verkocht.

⁹ RAL, Geref. Ondertrouwreg. BB fol. 236, 04-05-1697.

¹⁰ RAL, Geref. Ondertrouwreg. EE, fol. 81, 07-07-1708.

¹¹ Op het achterste schutblad schreef dezelfde hand een bede in versvorm, bestaande uit vijf coupletten. Het eerste luidt: *O Heer, gheeft dat wij dit boeck met aendaght lesen / In welck u woort en wet soo klaer beschreven staet / Op dat wij uwen altijt ten regten vreesen / Laat dat sijn onsen roem die ons ter kercken gaat.*

¹² Hoewel de handtekening van Jan van der Steen Sr. (RAL, ONA inv.nr. 1202 acte 236 en 246) qua schrijfstijl wel overeenkomst vertoont met het handschrift van de voorgaande teksten, is dat niet het geval met de spelling en schrijfwijze van zijn latere aantekeningen. Dat de schrijver waarschijnlijk niet tot de resterende familiekring behoorde kan worden vastgesteld door het handschrift te vergelijken met de autografen van Maria Hagedoorn (die overigens zeer gebrekkig schreef), Maria van Wagtevelt, Catharina van der Steen en Jan Segersz. Hasebrouck. Zie RAL, ONA inv.nr.1150 acte 116 en inv.nr. 1415 acte 1.

¹³ RAL, Geref. Ondertrouwreg. GG, fol. 166vso, 25-02-1717.

¹⁴ Zelfstandig werkende vachtenbloters kochten de huiden zelf in en verkochten de wol na bewerking aan de saai- en fusteinproducenten. De geschoren vachten werden aan leerbewerkers verkocht, wat een belangrijke bijverdienste opleverde. Vachtenbloters (of -ploters) waren dus zowel producent als handelaar. Volgens Posthumus behoorden de zelfstandig werkzame leden van deze beroepsgroep tot de beter gesitueerden. Zie N.W. Posthumus, 'De Geschiedenis van de Leidsche lakenindustrie' [s-Gravenhage 1939], dl. III pag. 614-615 en 768.

¹⁵ RAL, SA II inv.nr. 6617, Bonboek Oost Nieuwland, fol. 326vso, 327vso, 329 en 349. De panden waren gelegen aan en achter het Levendaal tussen de Geregracht en de tegenwoordige Oranjeboomstraat. Volgens een inventarislijst uit 1743 telde de inboedel van de werkplaats drie scheerscharen, zeven kamscharen, tien bloottafels, twaalf manden waaronder vier *vliesmanden*, zeven wolkzakken en twee weegschalen. Zie RAL, ONA inv.nr. 2068, Notaris J. Populeus, acte 12, 16-01-1743.

¹⁶ Ibidem, fol. 7.

¹⁷ Ibidem, fol. 424vso, 426vso en 427.

¹⁸ RAL, SA II inv.nr. 6623, Bonboek St. Nicolaasgracht, fol. 53vso, 95vso, 96, 117vso, 257, 257vso en 292.

¹⁹ In 1710 ontving Jan van der Steen als gemachtigde van zijn vrouw Maria van Wagtevelt *f* 1.050. Dat was één derde deel van de nalatenschap van de reeds in 1704 overleden Barend van Wagtevelt, een oom van Maria. Bovendien ontving het echtpaar ruim *f* 1.779 als erfdeel van de pas overleden broer en zwager Willem Wagtevelt. RAL, ONA inv.nr. 1203, Notaris J. van der Stoffe, acte 2/129 fol. 341, 08-03-1710.

²⁰ RAL, SA II inv.nr. 1217, Register van aanstelling van heren der gebuurten, fol. 342.

²¹ RAL, ONA inv.nr. 1927, Notaris H.I. Kreet, acte 790, 14-11-1737.

²² RAL, Archief Weeskamer inv.nr. 3859.

²³ RAL, ONA inv.nr. 2068, Notaris J. Populeus, acte 12, 16-01-1743. Verder worden nog schilderijen genoemd als een *historie* van Sebastiaan Frank, *een vrugstuk* van Jan van Doornik, *een stuckje met boekjes* van W. Romeyn, *een haas met doode vogels* van A. van Utrecht, *een juffrouw voor haar tholet* van Van der Plas, *twee zeetjes* van Staats en werk van D. Vinkeboom, J. Mortel, De Vries en Jan Wijnands.

²⁴ Ibidem fol. 16.

²⁵ RAL, Geref. Ondertrouwreg. OO fol. 217vso, 18-03-1745.

²⁶ RAL, Geref. Ondertrouwreg. QQ fol. 189vso, 30-05-1754.

²⁷ RAL, Geref. Ondertrouwreg. VV fol. 157vso, 07-03-1776.

²⁸ Zie ook: D.J. Noordam, J.K.S. Moes e.a., 'Door de wol geveerd. Herinneringen aan de Leidse textielindustrie in de twintigste eeuw' [Zutphen 1998], pag. 96.

²⁹ RAL, Geref. Ondertrouwreg. OO fol. 257, 09-11-1745.

³⁰ RAL, Geref. Ondertrouwreg. YY fol. 143vso, 09-05-1793.

³¹ RAL, Geref. Ondertrouwreg. XX fol. 242, 08-10-1789.

³² Bovendien was Sara, een zuster van Johannes la Lau, gehuwd met Jacob van Struyk (zie Geref. Ondertrouwreg. NN fol. 24, 16-11-1736). De dochter van Jacobs broer Maarten, zijn nicht Marretje van Struyk, was de echtgenote van Willem Opstal (Geref. Ondertrouwreg. RR fol. 239vso, 23-08-1761). Hun zoon Maarten huwde met Susanna Jacoba van der Steen. Een ander voorbeeld is het huwelijk van Isaac la Lau met Johanna Maria Leembruggen, de dochter van Gerard Leembruggen en Maria Catharina van der Steen (Raadhuis Ondertrouwreg. A fol. 219vso, 02-03-1798). De oudoom van Isaac was de hiervoor genoemde Johannes la Lau, echtgenoot van Catharina Margrita van der Steen.

³³ RAL, ONA inv.nr. 1989, Notaris P.H. Pla, acte 100, 05-11-1753 en ORA, inv.nr. 86, Minuten van Civiele Zaken, fol. 15.

³⁴ Ibidem. De verklaringen werden afgelegd en ondertekend door Paulus Clos, Anna en Alida van Cronenburgh, Nicolaas Servaas van der Steen, Eva Jacoba Mostert, Johannes la Lau en Catharina Margaretha van der Steen.

³⁵ Inderdaad had het weer rond de jaarwisseling van 1749/1750 een licht winters karakter. Op 25 november 1749 vroom het matig, daarna was er wekenlang sprake van kwakkelweer en op 5 februari 1750 draaide de wind naar

---

zuidwest en zette de dooi in. Zie J. Buisman, 'Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen' [Franeker 2006]. Deel 5, pag. 823-824.

³⁶ RAL, Archief Weeskamer inv.nr. 3859.

³⁷ Jan Honkoop is zeer waarschijnlijk de gerenommeerde suikerbakker aan de Breestraat, een broer van de bekende boekverkoper en prentuitgever Abraham Honkoop (zie C.W. Fock en R.E.O. Ekkart, 'De confiturier Jan Honkoop en het dessert op 8 februari 1775'. In: *Leids Jaarboekje* 68 (1976), pag. 88.

³⁸ De rekening vermeldt tevens dat om de menselijke resten van één lijk te ruimen (dat van Willems in 1734 overleden halfzuster Maria van der Steen), de kisten van drie andere overledenen (zijn zuster Johanna en zijn ouders) moesten worden *uyt- en ingeset*. Daarvoor brachten de kerkmeesters *f* 4 in rekening, terwijl de grafmaker *op 't schudde van 't voorsz. Lijk* elf stuivers ontving. Deze morbide gang van zaken maakt duidelijk hoe het er in de Pieterskerk en elders rond begrafenissen aan toeging. Zie ook het Archief N.H. Kerkvoogdij, inv.nr. 759 fol. 246. Met dank aan P.J.M. de Baar die mij op laatstgenoemde bron attendeerde.

³⁹ RAL, Geref. Ondertrouweg. QQ 149vso, 16-08-1753.

⁴⁰ Kees Walle, 'Buurthouden. De geschiedenis van burengebruiken en buurtorganisaties in Leiden (14^e-19^e eeuw). [Leiden 2005], pag. 74 en 231.

⁴¹ RAL, SA II inv.nr. 6623, Bonboek St. Nicolaasgracht, fol. 55a, 56vso, 57 en 156.

⁴² Dat was bij de doop van Maria Mostert, zie Doopboek Hooglandsekerk, 10-02-1733.

⁴³ Het is vrijwel zeker dat aan die twee bladzijden een langer geslachtsregister voorafging. Deze lijst heeft waarschijnlijk deel uitgemaakt van een andere bijbel en had betrekking op de Leidse familie Van den Bergh. De eerste aantekening betreft het overlijdensbericht (18-09-1720) van een vrouw die door de schrijver *mijn suster Maria [...] omtrent 35 jaare* wordt genoemd. Volgens het Begraafboek van de Pieterskerk (RAL) gaat het om Maria van den Bergh, begraven tussen 21 en 28-09-1720. Deze aantekening – tevens zijn laatste – is geschreven door de meestertimmerman Jan van den Berg (1690-1729), zoon van Claas van den Bergh en Jerijntje [van] Koedijck. Eerst huwde hij Cornelia de Poorter (Geref. Ondertrouweg. FF fol. 227, 16-02-1714) om na haar dood met Sara Bikkes te hertrouwen (Geref. Ondertrouweg. II fol. 298, 15-12-1724). Sindsdien schreef zijn vrouw Sara alle levensberichten, ook nadat Van den Bergh was overleden en zij in 1732 met Frederik Mostert huwde (Geref. Ondertrouweg. LL fol. 238vso). Met het overlijdensbericht van Sara Bikkes op 11-02-1740, geschreven door Frederik Mostert, wordt het familieregister afgesloten. Voor hem en zijn dochter Eva Jacoba waren de aantekeningen, voorzover die betrekking hadden op de familie Van den Bergh, niet van belang. Aangenomen moet worden dat die berichten zijn verwijderd en de dochter alleen de aantekeningen van haar moeder aan het familieregister van de Van der Steens heeft toegevoegd.

⁴⁴ RAL, ONA inv.nr. inv.nr. 2728, Notaris P. van Hemeren, akten 76, 77 en 78, fol. 12, 12-06-1809

⁴⁵ RAL, SA II inv.nr. 6633, Bonboek Noord Rijnvest, fol. 101f vso, 121 en 121vso.

⁴⁶ RAL, SA II inv.nr. 221, Notulen ter Burgemeesterskamer, fol. 2 vso, 16-11-1776.

⁴⁷ RAL, SA II inv.nr. 222, Notulen ter Burgemeesterskamer, fol. 11 vso, 27-12-1777.

⁴⁸ RAL, SA II inv.nr. 138, Gerechtsdagboek, fol. 125, 08-11-1783 en inv.nr. 228 fol. 1 vso, 13-11-1783.

⁴⁹ RAL, ORA inv.nr. 96D, Register van Accoorden wegens Desolate Boedels, fol. 29vso-33vso, 11-09-1783 / 15-04-1784.

⁵⁰ De meeste schuldeisers gingen akkoord met een voorlopige betaling van 20 % van hun vorderingen. De woning aan de Herengracht bij het Loodskerkplein met daarachter de twee huizen in de Langestraat werden voor *f* 1.500 verkocht. Een partij huiden bracht *f* 1.600 op. Overigens bleek dat Eva Jacoba Mostert via haar huwelijk *f* 8.317 had ingebracht; zij wordt als preferent schuldeiser genoemd. Een andere grote schuldeiser was de firma P. du Rieu & Zn. met *f* 6.433. In de jaren die volgden was het echtpaar genoodzaakt om op de huizen aan de Middelstegracht tot tweemaal toe een hypotheek te nemen (*f* 1.600 en *f* 1.200). Uiteindelijk werd alles verkocht, het laatste huis op 29-12-1807 voor *f* 105. Wel bezat de weduwe aan het eind van haar leven nog een custingbrief (hypotheekvordering) die in 1809 na haar overlijden *f* 1.900 opbracht.

⁵¹ RAL, ONA inv.nr. 2386, Notaris P. Soetbrood, acte 204 fol. 784, 19-08-1791.

⁵² 'Op 2 october [1783] is onze dogter Johanna Frederica in de Heere gerust des morgens ten neegen uuren, in de ouderdom van tien jaaren, eene maand en ses daagen; en den 6^e dito begraven in ons grav no. 59'

⁵³ RAL, Geref. Ondertrouweg. XX fol. 242, 08-10-1789.

⁵⁴ Met *nigt Leembrugge* wordt Maria Catharina van der Steen bedoeld, de echtgenote van Gerard Leembruggen.

⁵⁵ RAL, Geref. Ondertrouweg. YY fol. 146, 30-05-1793.

⁵⁶ RAL, Raadhuis Ondertrouweg. A fol. 169vso, 05-07-1797.

⁵⁷ RAL, Raadhuis Ondertrouweg. A fol. 168vso, 29-06-1797.

⁵⁸ Dankzij een geldlening van Marretjes vader, Maarten van Struyk, kon het echtpaar in 1770 de korenmolen voorheen 't Kalf, later de Oranjeboom, aan het eind van de Zijdgracht (nu Korevaarstraat) kopen (RAL, ONA, inv.nr. 2644, Notaris F. Booy, acte 20 artikel 102 en 103, 22-03-1806).

⁵⁹ RAL, Archief Weeskamer, Seclusie 3 E fol. 21vso, 12-02-1802.

⁶⁰ RAL, ONA, Notaris F. Booy, inv.nr. 2643 acte 24, 08-06-1804.

⁶¹ De 99-jarige overgrootvader Maarten Opstal uit Noordwijk liet na zijn overlijden op 28-10-1805 ruim *f* 78.000 netto na. Dit bedrag werd verdeeld onder zijn nog levende kinderen Hendrik, Jan en Jannetje, alsmede de nabestaanden van zijn overleden dochters Elisabeth en Marretje van Struyk. Uit het huwelijk van Marretje en Willem Opstal werden zes kinderen geboren waarvan Adriana, Maarten en Magdalena Johanna Opstal de volwassenheid bereikten en zelf kinderen kregen. Deze drie hadden dus ieder recht op 1/3 van $1/5 = 1/15$ deel van de erfenis. Maar omdat de kleinzoon van de erflater, Maarten Opstal en zijn echtgenote Susanna Jacoba van der Steen inmiddels waren overleden, ging hun legitieme portie (*f* 5.194) over naar de drie achterkleinkinderen (zie

---

RAL, ONA inv.nr. 2644, Notaris F. Booy, acte 35a, fol. 133-135, 07-061806). Het erfdeel werd niet uitgekeerd, maar verrekend met de f 5.000 die Maarten Opstal van zijn grootvader voor zijn lompenhandel had geleend.

⁶² Arti Ponsen, 'De slachtoffers van 12 januari 1807'. In: *'Het Fataal Evenement'*. Arti Ponsen en Ed van der Vlist [Leiden 2007], pag. 191.

⁶³ Met de *fransche kerk* wordt de voormalige Vrouwenkerk aan de Haarlemmerstraat bedoeld. Maar hier heeft de grootmoeder zich deerlijk vergist, want haar kleindochter is begraven in de Pieterskerk, samen met de andere omgekomen familieleden. Op de nog altijd aanwezige zerk in de zuiderbuitenwandeling van de kerk staat echter alleen de naam van Hendrik van Struyk vermeld. Zie het Archief N.H. Kerkvoogdij inv.nr. 759 f. 104vso, 17-01-1807. Met dank aan P.J.M. de Baar die mij op deze bron attendeerde.

⁶⁴ Het is niet gelukt om Eva Jacoba van der Steen-Mostert en haar inwonende ongehuwde dochter Johanna Catharina van der Steen in de Nieuwsteeg te traceren. Ze bezat daar geen huis en moet dus huurster zijn geweest. Dat de grootmoeder dicht bij de plek van het ontplofte kruitschip woonde, blijkt uit het feit dat haar een naar verhouding hoge uitkering van f 200 als schadevergoeding voor meubels en linnen werd toegekend. Overigens bedroeg de werkelijke uitkering slechts f 180. (Archief Ramp inv.nr. 104, M no. 125).

⁶⁵ Nationaal Archief, Notarieel Zuid-Holland vóór 1843, inv.nr. 6328, notaris J.G. Cramerus, acte 46, 03-03-1808.

⁶⁶ *'Byzonderheden van Leydens Ongeval Op den 12. January 1807. Vervat in eenige geenzame Brieven – Verrykt met een Plattegrond van de uitgestrektheid der Verwoesting. Te Amsterdam by A. Meyer, Schalekamp en Van de Grampel – 1807'*, pag. 67. De auteur is onbekend.

⁶⁷ *Leydens Ramp – door Mr. Willem Bilderdijk en Matthijs Siegenbeek [Amsterdam, Joh. Allart en Jac. Ruis, MDCCCVII]*. Uit: *'Historisch Tafereel'*, pag. 37.

⁶⁸ *'Beschrijving van de kunstplaat voorstellende het Rapenburg te Leiden zoo als deze wijk van hetzelfde was, even voor deszelfs schrikkelijke verwoesting door de uitbarsting van een schip, geladen met buskruid, op den 12 van Louwmaand 1807. Naar de natuur, en volgens echte en naauwkeurige berigten en afbeeldingen geteekend door den beroemden Kunstteekenaar F.A. Milatz en in koper gebragt door den vermaarden Kunstgraveur F. Diterich'*, pag. 19-20. Overigens bedroeg het aantal slachtoffers in het huis van Van Struyk geen elf, maar dertien mensen.

⁶⁹ Haar kleinzoon Johannes Gerard la Lau deed aangifte van haar overlijden. Hij woonde tegenover zijn grootmoeder op Rapenburg 104, op de hoek van de Scheepmakersteeg. Zijn vader Isaac la Lau had dit pand, ooit bestaande uit drie huizen en erven, een maand na de Buskruitramp voor f 1.600 van Anna Noë gekocht.

⁷⁰ RAL, Archief Ramp inv.nr. 70. Overigens waren er meer Leidenaars die van schadevergoeding afzagen.

⁷¹ Ondanks het zakelijk faillissement van vader Nicolaas Servaas van der Steen in 1783 voerden de moeder en haar inwonende dochter een redelijk welvarend bestaan. Na de Buskruitramp verhuisden zij naar de Herengracht (nu 9). Weliswaar was dit een huurwoning, maar blijkens de nalatenschap van Eva Jacoba Mostert ontbrak het hun aan weinig. De twee vrouwen hielden er een dienstbode op na en er waren behoorlijke uitgaven voor de bleker en de naaister. Ook werd er ruim f 24 en f 44 uitgeven voor wijn en boter, terwijl de begrafenis van Eva Jacoba ruim f 146 kostte. Maar de erfenis viel tegen. Uiteindelijk bleef er slechts f 425 over waarvan Johanna Catharina van der Steen f 275 ontving, terwijl de rest werd verdeeld onder de kinderen van haar twee overleden zusters. Zie RAL, ONA inv.nr. inv.nr. 2728, Notaris P. van Hemeren, akten 76, 77 en 78, 12-06-1809. Op de inventarislijst (fol. 26) wordt ook *de foliant bijbel met koper beslag* vermeld.

⁷² RAL, NNA inv.nr. 13, Notaris A.B. Barkey, acte 127 fol. 258, 23-07-1838.

⁷³ Ter vergelijking: een armenbegrafenis kostte in het begin van de 19^e eeuw slechts f 8,50. Zie 'Buurthouden', pag. 173.

⁷⁴ Jacob Seba Marcus was het enige nog levende kind van Jacob Abraham Seba Marcus en Maria Catharina van der Steen. In 1816 trouwde hij met Jacoba Kuyper. Ook Wilhelmina Clasina ('Wimpje') Opstal - in 1814 was ze getrouwd met de predikant Franciscus Boon - was als enig kind overgebleven. Haar oudere zusje Maria Jacoba (Koojsje) kwam om bij de Buskruitramp, terwijl het jongste zusje Johanna Catharina (Kaatje), in 1817 gehuwd met de notaris A.B. Barkey, reeds in 1827 was overleden.

⁷⁵ Mede dankzij actieve bemiddeling van drs. C. de Graaf, adjunct-archivaris van het Regionaal Archief Leiden.